

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2025.4.3>
УДК 821.161.2-3.09:[316.4:504]

Наталія Розінкевич

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, Київ, 04212, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-7292-1015>
n.rozinkevych@kubg.edu.ua

ВІД ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТРАВМИ ДО КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ: ЕКОКРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОСТЧОРНОБИЛЬСЬКОГО НАРАТИВУ В КНИЗІ ОЛЬГИ КУПРІЄНКО ТА АЛЛИ БАГІРОВОЇ «ЧОРНОБИЛЬСЬКА ХРОНІКА. ЛЮДИ»

Предмет дослідження становить постчорнобильський літературний наратив як форма репрезентації техногенної травми, колективної пам'яті та етичної рефлексії в сучасній українській культурі на матеріалі книги Ольги Купрієнко та Алли Багірової «Чорнобильська хроніка. Люди» (2021), що об'єднує мемуари шістнадцяти безпосередніх учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС. Актуальність статті зумовлена потребою нового осмислення чорнобильського досвіду в контексті антропоцену, екологічних загроз і реатUALІЗАЦІЇ пам'яті про катастрофу в умовах сучасних викликів. Чорнобильська трагедія 1986 року стала однією з наймасштабніших техногенних катастроф ХХ століття, що радикально змінила взаємини людини з природним середовищем і спричинила глибокі соціальні, моральні та культурні травми. Мета статті полягає в аналізі механізмів формування колективної пам'яті, постпам'яті та повільної екологічної пам'яті в документально-мемуарному наративі про Чорнобиль.

Методи дослідження ґрунтуються на міждисциплінарному поєднанні екокритики та студій пам'яті, зокрема концепцій функціональної пам'яті, пам'яті-сховища, постпам'яті та повільної пам'яті, що дало змогу здійснити текстуально-інтерпретаційний аналіз чорнобильського наративу як процесу тривалого осмислення травматичного людського досвіду і наслідків техногенного втручання в природне середовище. Новизна дослідження полягає в екокритичному та меморіальному прочитанні документально-мемуарної збірки як цілісного наративного утворення, що функціонує одночасно як архів пам'яті, поліфонічний дискурс травми та інструмент переходу від індивідуальних свідчень до колективної культурної пам'яті.

Результати дослідження засвідчують, що книга функціонує як поліфонічне «місце пам'яті», у якому приватні свідчення ліквідаторів трансформуються в колективний наратив, актуалізуючи Чорнобиль як тривалий екологічний і морально-етичний процес. Текст виконує важливу мнемонічну функцію, перетворюючи індивідуальні травми учасників ліквідації аварії на колективний досвід і формуючи «живу» соціальну пам'ять, а також постає медіумом постпам'яті, що забезпечує емоційний зв'язок між поколіннями.

Ключові слова: екокритика; екологічна пам'ять; Чорнобиль; травма; студії пам'яті; повільна пам'ять; постпам'ять; функціональна пам'ять; пам'ять-сховище; антропоцен.

Вступ. Більшість публікацій про аварію на Чорнобильській АЕС починаються зі стандартного визначення: це одна з наймасштабніших і найтрагічніших техногенних катастроф ХХ століття. Зазвичай далі наголошується, що Чорнобиль — це екзистенційна подія, яка радикально вплинула на переосмислення взаємин людини з природою, спричинила глибокі соціальні, моральні та культурні травми, що вплинули на формування нових світоглядних орієнтирів.

Чорнобиль став символом технічного й екологічного краху, антропологічного зламу, який оголив межі людської самовпевненості та активізував потребу у відповідальному співіснуванні людини з природним світом.

Аналіз досліджень і публікацій. У літературному контексті Чорнобильська катастрофа

зумовила формування особливого типу письма — постчорнобильського наративу, у якому трагізм техногенного лиха переплітається з філософськими роздумами про пам'ять, час і моральну відповідальність.

Зразком такого наративу є мемуари шістнадцяти безпосередніх учасників ліквідації аварії — атомників, пожежників, медиків, монтажників і операторів, які спільно відтворюють хроніку катастрофи та складну драму людини, що опинилась на межі до і після, життя і смерті, обов'язку і страху, пам'яті й забуття.

Книга «Чорнобильська хроніка. Люди» Ольги Купрієнко та Алли Багірової — «це книжка-присята, книжка-уклін героям, які <...> віддали своє життя і здоров'я задля порятунку мільйонів інших людей» (2021, с. 3). Вона має кілька смислових

рівнів: хронологічно зафіксовані події катастрофи подані крізь призму особистих історій свідків та учасників. Це не технічний звіт, а гуманістична оповідь про мужність і жертвність тих, хто опинився в епіцентрі трагедії, про досвід, який залишає глибокий слід у колективній пам'яті.

На момент, коли авторки-упорядниці збирали ці спогади, що формують своєрідний архів пам'яті, усі ліквідатори були членами громадської організації «Промінь 5-2» і пережили променеву хворобу (лат. *morbus radioactivus*) — захворювання, що розвивається внаслідок впливу іонізуючого випромінювання, яке ушкоджує клітини організму, провокує слабкість, нудоту й інші симптоми, підвищує ризик появи лейкемії, спричиняє генетичні порушення (Самура, n. d.).

Сучасна українська література пропонує багатогранне осмислення Чорнобильської теми, поєднуючи документальні, мемуарні та художні стратегії репрезентації травматичного досвіду.

У документально-мемуарних творах Володимира Шовкошитного (2019), Олега Векленка (2019), Анатолія Андржеєвського (2019), Сергія Плохія (2019; 2025), а також у спільній праці Катерини Міхаліциної та Станіслава Дворницького (2020) акцент спрямований на аналітичне пояснення катастрофи, реконструкцію хронології подій і фіксацію індивідуальних переживань очевидців. Поєднання історичного фактажу з особистими спогадами дає авторам можливість інкорпорувати приватні наративи в широкий контекст культурної пам'яті.

Окрему нішу в документальному сегменті становить книга Михайла Букова «Роботи Чорнобиля» (2021), присвячена застосуванню робототехніки в ліквідаційних роботах. Текст репрезентує специфічний технартив Чорнобиля, адже містить детальні описи технічних рішень, дозиметричних приладів та інженерних експериментів, що є важливими для реконструкції історії науково-технічного реагування на аварію.

Художні твори Маркіяна Камиша (2015; 2016; 2021), Антона Мухарського (2022), Олександра Єсаулова (2016) та Теодозії Зарівної (2022) пропонують імагінальне, подекуди експресіоністичне осмислення катастрофи, у якому Чорнобиль постає як метафора цивілізаційного зламу, екзистенційної порожнечі та втрати. У цьому ряду вирізняється «Чорнобильський роман» Анатолія Демського (2021), який моделює альтернативні сценарії життя в зоні та поза її межами.

Сукупно ці документальні, мемуарні й художні наративи формують поліфонічний образ Чорнобиля як особистої, національної й екологічної травми, що продовжує визначати світоглядні орієнтири сучасного українського суспільства та впливати на способи репрезентації минулого в культурі.

Важливо, що зазначені тексти орієнтовані на широку читачку аудиторію — від дітей і підлітків, для яких створено доступні за формою та

сюжетною динамікою візуалізовані оповіді, до дорослих реципієнтів, яким адресовані глибокі філософські й екзистенційні інтерпретації катастрофи. Сучасний постчорнобильський наратив охоплює широкий віковий і жанровий спектр, забезпечуючи збереження та передачу колективної пам'яті про трагедію Чорнобиля між поколіннями.

Актуальність дослідження зумовлена потребою нового осмислення чорнобильського наративу як феномена, що формує сучасну етику відповідальності людини і перед іншою людиною, і перед нелюдським — природним, технологічним, тваринним — світом.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять підходи екокритики (*ecocriticism*), студій пам'яті (*memory studies*) і концепції повільної пам'яті (*slow memory*), які дають змогу інтерпретувати текст Ольги Купрієнко та Алли Багірової як поліфонічний дискурс пам'яті, травми й етичної рефлексії.

Результати дослідження. Чорнобильська катастрофа 1986 року — це історична подія й екологічний процес, що триває десятиліттями (у 2026 році виповниться сорок років від його початку). Аварія не завершилася з вибухом реактора: її наслідки продовжують розгортатись у просторі зони відчуження, яка поступово перетворилася на специфічний ландшафт пам'яті.

Традиційно пам'ять про Чорнобиль інтерпретували крізь призму травми, проте в епоху антропоцену вона набуває повільного, розгорнутого в часі характеру, що виходить за межі індивідуального людського життя й охоплює ширші соціальні, культурні та екологічні виміри.

Екокритика як міждисциплінарна методологія досліджує стосунки між літературою та природою, способи репрезентації довкілля в художньому слові та моральну відповідальність людини перед екосистемою (Glottfelty & Fromm, 1996; Buell, 1995). У межах цього підходу літературний текст розглядається як простір екологічного мислення, у якому художнє слово відтворює природне середовище й осмислює наслідки його руйнування.

Застосування екокритичної оптики до аналізу книги Ольги Купрієнко та Алли Багірової показує, що Чорнобильська катастрофа осмислюється локально — як «зелений, недоторканий десятиліттями край волає на весь світ: “Зупиніться, люди! Час замислитися та піти іншим шляхом, на якому є місце гуманізму, гармонії і співжиттю з природою — неоціненним даром, котрий дано людині від Всесвіту!”» (Купрієнко & Багірова, 2021, с. 8), і глобально, у метафоричному вимірі — як «рана на тілі Землі» (2021, с. 3).

Драматична трансформація простору — від гармонійного, щедрого, життєдайного середовища («Приїхавши до Прип'яті, був вражений красою цього мальовничого краю. <...> А грибний сезон на Поліссі — це взагалі казкова реальність»

(2021, с. 15)) до зони екологічного спустошення («Щомиті, щохвилини, щогодини, щодня — нам про себе нагадає Чорнобиль! Онкозахворюваність... <...> У загублених сотнях тисяч гектарів землі неповторної краси та природного багатства...» (2021, с. 8)) — відображає глибину моральної й екологічної криз, спричинених техногенною катастрофою. Утручання людини в природні процеси радикально змінило довкілля, а сама катастрофа постає як метафора екологічного апокаліпсиса: природа перетворюється на німого свідка людської саморуйнації.

Показовим є образ річки Прип'ять — «справжньому велика ріка — не річечка, не струмочок, це одна з найкращих рік України! На жаль, вона мертва, в її затоках сплять повалені на бік заіржавілі колишні річкові велетні: баржі та кораблі» (2021, с. 8). Річка уособлює втрату природної цілісності та порушення гармонії між людиною й довкіллям, характерні для постчорнобильського дискурсу. Антитеза між величчю природного об'єкта і його теперішнім станом актуалізує концепт екологічної травми: водний простір, традиційно символ життя й оновлення, постає свідком антропогенного лиха. Метонімічний образ «повалені на бік заіржавілі колишні річкові велетні: баржі та кораблі» підсилює мотив занепаду, перетворюючи пейзаж на простір екологічної руїни, у якому зникають ознаки руху й життя.

Водночас Чорнобиль — це місце формування повільної пам'яті (*slow memory*), що накопичується впродовж десятиліть, передається між поколіннями й осмислюється крізь художнє слово (Wüstenberg, 2023). Така пам'ять не є результатом миттєвої реакції на подію, вона формується через тривалу рефлексію, нашарування інтерпретацій і тривале переживання.

Методологію студій пам'яті (*memory studies*) започаткували своїми працями П'єр Нора (Nora, 1989) та Аляйда Ассман (Assmann, 2011). З огляду на те, що пам'ять є соціально та культурно сконструйованим феноменом, вона зберігає минуле, формує колективну ідентичність, транслює цінності та створює «місця пам'яті» (*lieux de mémoire* в термінах П'єра Нора), у яких час матеріалізується в просторі. Через механізми культурної пам'яті суспільство здатне відтворювати минуле, фіксувати його сліди й осмислювати їх із певної історичної дистанції.

Аляйда Ассман виокремлює два ключові типи культурної пам'яті — функціональну пам'ять і пам'ять-сховище. Функціональна пам'ять є динамічною та актуальною, «складається з життєво важливих спогадів, що виникають у процесі відбору, зв'язку та змістовної конфігурації», натомість пам'ять-сховище охоплює все «те, що непридатне для використання, застаріле або датується; воно не має життєво важливих зв'язків із сьогоденням і не має жодного відношення до формування ідентичності» (2011, с. 127). Вона існує як резервуар,

до якого культура може звернутися за будь-яких нових історичних умов.

Окрім того, Аляйда Ассман розрізняє зовнішні стабілізатори пам'яті — письмо, зображення, мову та місця пам'яті, які фіксують і матеріалізують культурний досвід, і внутрішні — афект, символ, травму, які забезпечують емоційне та психологічне вкорінення пам'яті. Разом ці механізми утворюють складну систему збереження й передачі колективного минулого (2011, с. 247–253).

Книга «Чорнобильська хроніка. Люди» функціонує як місце пам'яті: текстові свідчення, світлина та документальні фрагменти є зовнішніми стабілізаторами пам'яті, тоді як емоції, пережиті травми, почуття провини, відповідальності чи гордості ліквідаторів — внутрішніми. Саме у взаємодії цих двох рівнів формується цілісне поле колективної пам'яті, де приватні історії набувають суспільного значення.

Функціональна пам'ять у книзі виявляється передусім через живі свідчення ліквідаторів, у яких особистий досвід стає частиною національного наративу: «Щорічно 26 квітня внутрішній метроном змушує нас здригнутися та згадати про чорну мітку, яку по собі залишила ця дата» (2021, с. 7). Цей день активує механізм циклічного повернення травми, засвідчуючи її присутність у сучасності.

У спогадах наголошується на тривалості та неперервності катастрофи, адже відлуння цієї події відчуватиметься десятки, а можливо, й сотні років, тому що вона «мільйони людей, які живуть і які ще народяться на цій землі, приречена на вічне сусідство із атомом, який хоч і приспаний, захований під саркофагом, однак жевріє та лякає непередбачуваністю» (2021, с. 7). Тож часовість чорнобильської пам'яті розширена — вона виходить за межі поколінь.

Час спливає, рани загоюються, приходять нові покоління... Старі проблеми відходять у тінь порівняно з новими. І попри те, що потенційно вся Україна — це зона чорнобильського лиха, ми живемо так, ніби пристрасі вщухли й загроза віддалилася. Ми ніби при звичаїлися до стану, коли над нами висить дамоклів меч. (2021, с. 7)

У цьому парадоксальному уривку простежується тенденція, яку Аляйда Ассман окреслює поняттям «пам'ять-сховище»: стан «призвичаєності» до загрози засвідчує поступовий перехід Чорнобильської катастрофи з простору функціональної пам'яті (живої, осмисленої, емоційно актуальної) у сферу відстороненого «архівного» минулого. Катастрофа нібито забувається в повсякденні, проте ніколи не зникне зі структур культурної свідомості, продовжуючи існувати як латентний пласт колективного досвіду.

Авторки підкреслюють, що з плином часу травма Чорнобиля втрачає актуальність у суспільній

уяві, поступово редукуючись до архівної пам'яті — наявної, але пасивної: «30-кілометрова зона чорнобильського лиха стала своєрідним місцем пам'ятництва любителів гострих відчуттів з усього світу» (2021, с. 8). Цей феномен указує на кризу культурної пам'яті: подія, яка колись була живою раною, перетворюється на символічний об'єкт, утрачає свій етичний та емоційний потенціал, стаючи елементом історичного архіву. Саме на цей процес — «застарівання» травматичного досвіду — звертає увагу Аляйда Ассман.

З подібною тенденцією забуття полемізують авторки книги й учасники громадської організації «Промінь 5-2», чий свідчення було зібрано до 35-ї річниці трагедії — ще до початку повномасштабної російсько-української війни 2022 року. Після російського вторгнення Чорнобиль, позбавлений своєї колишньої «мертвої тиші», знову опинився в центрі глобальних загроз: став «найбільш несподіваною ціллю» (Плохій, 2025, с. 41), ареною бойових дій — «бойові дії ведуться в самій зоні» (Плохій, 2025, с. 47) — і водночас інструментом ядерного шантажу: «Російська агресія перетворила місце найважливішої ядерної катастрофи у світі на знаряддя війни» (Плохій, 2025, с. 64).

Тож сучасні події повернули Чорнобиль із пам'яті-сховища в простір функціональної пам'яті, актуалізувавши його як політичний, екологічний та екзистенційний виклик, що потребує нового осмислення і реактуалізації в культурному полі.

Поєднуючи документальну точність із художнім осмисленням, авторки фіксують свідчення, у яких виразно артикульовано прагнення подолати інерцію забуття та нагадати про тяглість екологічних і моральних наслідків катастрофи: «Нині в закритій зоні, довкола законсервованої станції, раз за разом виникають пожежі, дим від яких поширюється на великі відстані, зокрема й на столицю. І знову ожили вже призабуті розмови про мікрорентгени, бери, радіонукліди...» (2021, с. 206).

У книзі пам'ять-сховище матеріалізується через світлини, згадки про офіційні документи та статистичні звіти, що формують своєрідний «мовчазний архів» трагедії: «Сьогодні майже безлюдний край вражає тишею та символами, як-от алея втрачених сіл зони відчуження. Таблички, десятки табличок, сотні табличок... і докір всім і всьому» (2021, с. 8).

Цей наратив постає як медіація між травмою і пам'яттю, між минулим і сучасністю, повертаючи Чорнобиль у поле актуального етичного й екологічного осмислення. Збираючи голоси безпосередніх свідків катастрофи, упорядниці оживлюють архів, трансформуючи його на багатоголосся людських історій. Особисті спогади надають офіційним фактам емоційної глибини, перетворюючи їх на пережитий досвід, як-от у свідченні:

До 2005 року всі матеріали, пов'язані з інформацією про викачку радіоактивних вод, про загрози, які чатували на Україну, якби пожежники не виконали завдання, трималися під грифом «цілком таємно». А ми, як люди військові, зберігали мовчання. Саме тому ця сторінка в історичній хроніці подій аварії на ЧАЕС довго залишалася невідомою загалу. Як і імена людей, які не допустили катастрофи. Вони — справжні герої України. (2021, с. 140–141)

Проте текст не зводиться лише до героїзації «людей Чорнобиля». Він проголошує принципову ідею: людство має навчатись на власних помилках і переосмислювати межі втручання в природу, адже «правила безпеки пишуться кров'ю» (2021, с. 5). Через емоційність і щирість оповідей ліквідаторів — їхні історії про страх, біль і мужність («навіть уві сні аналізував, чи все я зробив правильно в ті миті» (2021, с. 43)) — підкреслюється самовідданість, відповідальність і жертвовність.

Книга долає межу між минулим і теперішнім, нагадуючи, що Чорнобиль є не завершеним епізодом історії, а живою травмою, яка продовжує впливати на свідомість: «впродовж травня-червня [померло] 26 чорнобильців» (2021, с. 30). Ці свідчення виконують мнемонічну функцію, підтримуючи живу пам'ять поколінь, та актуалізують Чорнобиль як етичний і культурний досвід, формуючи сучасне розуміння людяності, відповідальності й цінності життя.

Книга відновлює голос тих, хто в офіційному дискурсі залишався тільки «іменем у списку» або статистичною одиницею. Така репрезентація узгоджується з концепцією функціональної пам'яті Аляйди Ассман, згідно з якою минуле зберігає життєздатність тоді, коли воно стає значущим, морально осмисленим і соціально дієвим.

Поєднання документальних свідчень із глибоким емоційним виміром нарації перетворює текст на інструмент актуалізації пам'яті, який переводить подію з архівного стану в простір сучасного культурного й етичного осмислення та підкреслює відповідальність живих за збереження пам'яті про загиблих і постраждалих.

Травма Чорнобиля зберігає актуальність для безпосередніх учасників аварії: «Скільки б років не минуло, а для тих, хто на власній шкірі відчув наслідки аварії, вона буде жити не лише у спогадах, а й у реальних проблемах» (2021, с. 141). Сліди радіоактивних опіків і хронічні порушення здоров'я є наочними доказом довготривалого впливу катастрофи. Щоденний досвід постраждалих нагадує про трагедію, роблячи її невід'ємною частиною їхнього існування. Такий особистий вимір травми формує й колективну пам'ять: ті, хто повернувся із зони аварії, об'єднані спільним досвідом, який трансформує індивідуальну травму в соціальну, «живу» пам'ять.

Текст також функціонує як медіум колективної постпам'яті: він зберігає травматичні наративи покоління, що пережило катастрофу, та формує емоційний зв'язок між тими, хто був безпосереднім учасником подій, і поколіннями, які знають про Чорнобиль лише опосередковано — з розповідей, документів, навчальних годин і культурних репрезентацій. Більшість сучасних читачів не мають власного досвіду переживання аварії на ЧАЕС у 1986 році, однак вони «пам'ятають» її через свідчення очевидців, які відтворюють атмосферу тодішньої невизначеності та небезпеки: «Жодних особливих засобів захисту у нас не було» (2021, с. 55); «Під реактором хлопці простояли у колоні машин кілька годин, отримали свою дозу радіації» (2021, с. 74); «Ми йшли на війну із цим невидимим ворогом — радіацією — не за нагороди, не за гроші. Лише виконували свою роботу. Чинили так, як мали вчинити» (2021, с. 81).

Концепт постпам'яті, який запропонувала Маріанна Гірш, допомагає глибше пояснити механізми засвоєння такого досвіду. Постпам'ятя вона визначає як

зв'язок покоління, що прийшло після тих, хто пережив культурну або колективну травму, з досвідом попередників — досвідом, який вони «пам'ятають» лише через історії, образи й поведінкові моделі, серед яких зростали. Однак ці переживання були передані їм настільки глибоко й емоційно, що сприймаються як власні спогади. <...> Ці події сталися в минулому, але їхні наслідки продовжують діяти у теперішньому. (2012, с. 106–107)

Постпам'ятя описує, як саме покоління, що не пережило трагедії безпосередньо, переживає (інтеріоризує) травматичний досвід попередників через історії, візуальні образи та соціальні практики, які формують відчуття особистої причетності.

Звернення до концепції повільної пам'яті (slow memory), яку запропонувала Дженні Вюстенберг (Wüstenberg, 2023), дає змогу інтерпретувати чорнобильський досвід не як подію, обмежену 1986 роком, а як тривалий історико-культурний процес переосмислення техногенної травми. Повільна пам'ять протиставляється «швидкій» (fast memory) — миттєвій, медійно стимульованій реакції на події — і натомість наголошує на поступових процесах осмислення травми.

У цьому контексті досліджуваний текст можна розглядати як прояв повільної екологічної пам'яті (ecological slow memory), де людські голоси, особисті досвіди й емоційні реакції взаємодіють із ландшафтом Зони відчуження. Так формується спільний хронотоп тривалої «земної» пам'яті, що поєднує людське і нелюдське, культурне і природне. Показовим у цьому сенсі є риторичне запитання: «Як можна було вбити цю

поліську перлину і хто дав право людині в одну мить знищити те, що мільйони років створювалося і було захищене Богом?!» (2021, с. 8).

Упорядниці книги Ольга Купрієнко та Алла Багірова, збираючи й транскрибуючи розповіді ліквідаторів Чорнобильської катастрофи, здійснили багаторівневу редакторську роботу, що суттєво вплинула на стилістику та композицію текстів. Ідеться про фіксацію усних свідчень і про їх часткову уніфікацію та стилістичне «вирівнювання», що забезпечує інтеграцію автобіографічних історій у широкий меморіальний простір постчорнобильського наративу. Така уніфікація стає механізмом переходу від приватної травми до колективної пам'яті, даючи змогу перетворити множинність голосів на цілісний корпус культурно-історичного досвіду.

Усі тексти збірки мають чітку сюжетно-композиційну організацію, побудовану за універсальною моделлю «життя до — катастрофа — життя після». Упорядниці структурували свідчення за принципом монтажу великих часових блоків, вибудовуючи індивідуальні життєві історії як варіації спільного сценарію. Така композиційна стратегія систематизує різноспрямовані спогади й формує колективну наративну рамку, у якій окреме людське життя прочитується як частина ширшого історичного процесу.

Редакторське опрацювання спрямоване на зменшення характерних рис живого усного мовлення: спонтанності, пауз, повторів, емоційних вигуків, локальних діалектизмів або професійних жаргонів. Синтаксис висловлювань стабілізовано, інтонаційні коливання мінімізовано. Унаслідок цього формується єдина інтонаційна матриця викладу, що створює ефект «хору» та посилює відчуття спільності долі ліквідаторів. Приватний голос кожного респондента інтегрується в національну хроніку катастрофи, а індивідуальна інтонація певною мірою нейтралізується на користь меморіального «ми».

У мовленні багатьох оповідачів присутні кліше та штампи офіційно-ділового стилю другої половини ХХ століття, природні для їхнього професійного й соціального середовища. У текстах трапляються формули на кшталт «проходив курс лікування», «відсторонений від роботи», «розпочав трудову діяльність», «служба в лавах Збройних сил», «створив кооператив», «урядова комісія» тощо. Їхня присутність виконує дві функції: по-перше, відтворює мовну картину епохи, у якій сформувалось покоління ліквідаторів; по-друге, створює специфічний соціолінгвістичний код, що сприяє трансформації приватних свідчень у частину колективної пам'яті.

Оскільки більшість респондентів — фахівці технічних спеціальностей, їхнє мовлення природно марковане виробничо-технічною лексикою: «оперативний загін швидкого реагування», «оперативна діяльність», «журнал оперативного персоналу», «дозиметричний контроль» тощо.

Технічний дискурс функціонує як універсальний код опису трагедії, який впорядковує індивідуальні переживання в межах інженерної логіки та нормативної термінології.

Водночас упорядниці адаптували спеціалізовану технічну лексику до зрозумілого широкому читачеві художньо-мемуарного формату. Така редакторська стратегія сприяє тому, що технічні процеси стають зрозумілими для неспеціалістів, і це полегшує їхнє включення в загальний наратив катастрофи.

Попри загалом стриманий тон викладу в збірці присутня емоційно насичена та метафорична лексика, що надає свідченням експресивності й увиразнює драматизм: «розбурхана атомом квітнева ніч», «думки краяли серце», «дзвін жалю, відлуння якого чути до останнього подиху». Такі вислови маркують глибину індивідуального переживання та сприяють збереженню — попри редакторське вирівнювання — особистісного виміру емоційного досвіду.

Стилістика збірки формує виразну морально-етичну рамку, у межах якої підкреслюються відповідальність, професійність, гідність і жертвенність ліквідаторів. Така рамка виконує подвійну функцію: вона є етичним орієнтиром для читача й водночас механізмом конструювання позитивного, меморіально значущого образу героя-ліквідатора. Показовими є висловлювання про виконаний обов'язок: «Ми разом пройшли війну...», «Ми вибороли право на життя, бо кожен — це поєднання стійкості, професійності, інтелігентності» (2021. с. 194–195).

У книзі «Чорнобильська хроніка. Люди» поєднано документальність технократичного дискурсу з художньою образністю, а індивідуальні голоси — з колективною інтонацією. Упорядниці свідомо застосовують стратегії уніфікації, композиційного монтажу й інтонаційного вирівнювання, завдяки чому приватні свідчення стають частиною цілісного корпусу постчорнобильської колективної пам'яті. Це забезпечує перехід від окремої історії до спільного наративу, у якому особистий досвід набуває статусу культурного й екологічного уроку для сучасників.

Свідчення ліквідаторів, озвучені через десятиліття, не просто документують події минулого, а й спонукають до осмислення та співпереживання. Вони перетворюють пам'ять про Чорнобиль на екологічно-етичний обов'язок перед майбутнім, коли «справа живих — пам'ятати» (2021, с. 2), адже колективна травма може бути подолана через активне пам'ятання й переосмислення.

Висновки. Аналіз книги Ольги Купрієнко та Алли Багірової «Чорнобильська хроніка. Люди» засвідчує, що чорнобильський наратив постає як багатовимірний поліфонічний дискурс пам'яті, травми й етичної рефлексії. Текст функціонує як місце пам'яті, у якому перехрещуються зовнішні стабілізатори (усні свідчення, світлина, документи)

та внутрішні (емоції, травматичний досвід, почуття відповідальності).

Книга репрезентує функціональну пам'ять покоління ліквідаторів, забезпечуючи передачу їхнього колективного досвіду та підтримуючи живу пам'ять про катастрофу. Водночас у ній простежується поступовий перехід частини цього досвіду до пам'яті-сховища, коли те, що колись було актуальною травмою, починає осмислюватися як історичний факт, культурний символ або елемент архівної пам'яті.

Текст виконує важливу мнемонічну функцію, перетворюючи індивідуальні переживання на колективний досвід і виступаючи медіумом постпам'яті. Таким чином, він створює емоційний та моральний зв'язок між безпосередніми учасниками подій і поколіннями, що пізнають Чорнобиль опосередковано — через свідчення, документи й культурні репрезентації.

Залучення концепцій повільної пам'яті та екопам'яті дає можливість інтерпретувати Чорнобиль не тільки як подію 1986 року, а як тривалий процес осмислення техногенної травми, що продовжує впливати на людину й природу.

Покликання

- Андржеевський, А. (2019). *Чорнобильська бувальщина*. Зелений пес.
- Буков, М. (2021). *Роботи Чорнобиля*. Домінант.
- Векленко, О. (2019). *Чорнобиль: етюди з натури*. Фабула.
- Демський, А. (2021). *Чорнобильський роман*. Саміт-книга.
- Єсаулов, О. (2016). *Мамо, а що це було?* Теза.
- Зарівна, Т. (2022). *Мовчання цезію*. Дух і літера.
- Камиш, М. (2015). *Оформляндія, або Прогулянка в Зону*. Нора-Друк.
- Камиш, М. (2016). *Київ-86*. Нора-Друк.
- Камиш, М. (2021). *Оформляндія. Чомент*. Ряска. Нора-Друк.
- Купрієнко, О., & Багірова, А. (2021). *Чорнобильська хроніка. Люди*. Фоліо.
- Міхаліцина, К., & Дворницький, С. (2020). *Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи*. Портал.
- Мухарський, А. (2022). *Кістяк з Чорнобиля*. TUT.
- Плохій, С. (2019). *Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи*. Фабула.
- Плохій, С. (2025). *Чорнобильська рулетка. Війна в ядерній зоні*. Клуб сімейного дозвілля.
- Самура, Б. (n. d.). Променева хвороба. *Фармацевтична енциклопедія*. <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/969/promeneva-xvoroba>
- Шовкошитний, В. (2019). *Чорнобиль: Я бачив*. Український пріоритет.
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: functions, media, archives*. Cambridge University Press.
- Buell, L. (2005). *The future of environmental criticism: Environmental crisis and literary imagination*. Blackwell.
- Glottfelty, C., & Fromm, H. (Eds.). (1996). *The ecocriticism reader. Landmarks in literary ecology*. University of Georgia Press.
- Hirsch, M. (2012). *The generation of postmemory: Writing and visual culture after the Holocaust*. Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/hirs15652>
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- Wüstenberg, J. (2023). Towards a slow memory studies. In B. A. Kaplan (Ed.), *Critical memory studies: new approaches* (pp. 59–67). Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781350233164.ch-4>

References (translated and transliterated)

- Andrzejewski, A. (2019). *Chornobylska buvalshchyna* [Chornobyl experience]. Zelenyi pes.
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: functions, media, archives*. Cambridge University Press.
- Buell, L. (2005). *The future of environmental criticism: Environmental crisis and literary imagination*. Blackwell.
- Bukov, M. (2021). *Roboty Chornobylia* [Chornobyl robots]. Dominant.
- Demskyi, A. (2021). *Chornobylskyi roman* [Chornobyl novel]. Samit-knyha.
- Glottfelty, C., & Fromm, H. (Eds.). (1996). *The ecocriticism reader. Landmarks in literary ecology*. University of Georgia Press.
- Hirsch, M. (2012). *The generation of postmemory: Writing and visual culture after the Holocaust*. Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/hirs15652>
- Kamysh, M. (2015). *Oformliandiia, abo Prohulianka v Zonu* [Oformlandia, or A Walk in the Zone]. Nora-Druk.
- Kamysh, M. (2016). *Kyiv-86* [Kyiv-86]. Nora-Druk.
- Kamysh, M. (2021). *Oformliandiia. Chomlet. Riaska* [Oformlandiia. Chomlet. Duckweed]. Nora-Druk.
- Kupriienko, O., & Bahirova, A. (2021). *Chornobylska khronika. Liudy* [Chornobyl Chronicle. People]. Folio.
- Mikhalitsyna, K., & Dvornitskyi, S. (2020). *Reaktory ne vybukhaiut. Korotka istoriia Chornobylskoi katastrofy* [Reactors do not explode. A short history of the Chornobyl disaster]. Portal.
- Mukharskyi, A. (2022). *Kistiak z Chornobylia* [The Skeleton of Chornobyl]. TUT.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- Plokhii, S. (2019). *Chornobyl. Istoriia yadernoi katastrofy* [Chornobyl. History of the Nuclear Disaster]. Fabula.
- Plokhii, S. (2025). *Chornobylska ruletka. Viina v yadernii zoni* [Chornobyl Roulette. War in the Nuclear Zone]. Klub simeinoho dozvillia.
- Samura, B. (n. d.). Promeneva khvoroba [Radiation sickness]. *Pharmaceutical Encyclopedia*. <https://www.pharmacencyclopedia.com.ua/article/969/promeneva-xvoroba>
- Shovkoshytnyi, V. (2019). *Chornobyl: Ya bachyv* [Chornobyl: I saw it]. Ukrainskyi priorytet.
- Veklenko, O. (2019). *Chornobyl: etudy z natury* [Chornobyl: Sketches from Life]. Fabula.
- Wüstenberg, J. (2023). Towards a slow memory studies. In B. A. Kaplan (Ed.), *Critical memory studies: new approaches* (pp. 59–67). Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781350233164.ch-4>
- Yesaulov, O. (2016). *Mamo, a shcho tse bulo?* [Mom, what was that?]. Teza.
- Zarivna, T. (2022). *Movchannia tseziu* [Silence of Cesium]. Dukh i litera.

Nataliia Rozinkevych

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ukraine

FROM INDIVIDUAL TRAUMA TO COLLECTIVE MEMORY: AN ECOCRITICAL REFLECTION ON THE POST-CHORNOBYL NARRATIVE IN *THE CHORNOBYL CHRONICLE: PEOPLE* BY OLHA KUPRIIENKO AND ALLA BAHIROVA

The subject of the study is the post-Chornobyl literary narrative as a form of representation of technogenic trauma, collective memory, and ethical reflection in contemporary Ukrainian culture based on the book *The Chornobyl Chronicle. People* (2021) by Olha Kupriienko and Alla Bahirova, which brings together the memoirs of sixteen direct participants in the liquidation of the accident at the Chornobyl Nuclear Power Plant. The need for a new understanding of the Chornobyl experience in the context of the anthropocene, environmental threats, and the reactivation of memory about the disaster in the face of contemporary challenges determines the relevance of the article. The Chornobyl tragedy of 1986 became one of the largest man-made disasters of the 20th century, radically changing human relations with the environment and causing deep social, moral, and cultural trauma.

The purpose of this article is to analyze the mechanisms of forming collective memory, post-memory, and slow ecological memory in the documentary and memoir narrative about Chornobyl. The research methods are based on an interdisciplinary combination of ecocriticism and memory studies, in particular the concepts of functional memory, storage memory, post-memory, and slow memory, which make it possible to conduct a textual and interpretive analysis of the Chornobyl narrative as a process of prolonged reflection on traumatic human experience and the consequences of technogenic intervention in the environment. The novelty of the study lies in its ecocritical and memorial reading of the documentary and memoir collection as a holistic narrative formation that functions simultaneously as an archive of memory, a polyphonic discourse of trauma, and an instrument of transition from individual testimonies to collective cultural memory.

The results of the study show that the book functions as a polyphonic “place of memory” in which the private testimonies of the liquidators are transformed into a collective narrative, actualizing Chornobyl as a long-term ecological and moral-ethical process. The text performs an important mnemonic function, transforming the individual traumas of the liquidators of the accident into a collective experience and forming a “living” social memory, as well as acting as a medium of post-memory that provides an emotional connection between generations.

Keywords: ecocriticism; ecological memory; Chornobyl; trauma; memory studies; slow memory; post-memory; functional memory; memory-storage; anthropocene.

Стаття надійшла до редколегії 20.09.2025